

Et Ildvand, der fortærer Folket

Taler

Johan Sebastian Welhaven

Dato

18 juni 1847

Sted

Logebygningens Festivitetslokale,
Christiania

Omstendigheder

Årsmøde i Den norske Forening mod Brændeviinsdrik

- 1 Afholdsreformens Væsen og Virken er nu ogsaa hos os saa fuldstændigt
begrundet og alsidigt belyst, at det ei kan være min Hensigt at lægge nogen ny
Synsmaade til dens Opfatning. Men ved en Anledning som denne er det godt at
kunne henvende Tankerne paa det Bekjendte og fremstille dets Gyldighed for
5 dem, hvis Sind man ønsker at tiltale. Lykkes det blot, ved Gjentagelsen at
fordybe de vundne Erkjendelsers Indtryk, da har man ei forgjæves fornyet dem.
Reformen har i sin Optræden selv støttet sig til en Anskuelse, der maatte
forefindes hos Alle, og som den kun har søgt at udvikle og bringe til den rette
Anvendelse. Man har ei behøvet Afholdssagens indtrængende og overskuende
10 Opfarning for at see, at den Ødelæggelse, Brændevinet bragte over de
Umaadelige, lignede en Gifts Virkninger, og naar man i videre Forstand kalder
Alt det, der kjendeligt antaster og skader Organismerne, en Gift for dem, da har
man vel kunnet sige, at den spirirøse Drik, fremfor noget andet Stof, er bleven
Menneskeheden en Gift. Langt udover den Enkeltes Liv, i Familiens
15 Forgørelser, i Slægtfølger udbrede sig dens Eftervirkninger, og atter tømmes
Giften af Den, der allerede har taget Sløvheden og Afkræftelsen i Arv. Saaledes
trænger den fra tusinde Puncter, og altid fornyet, ind i Folkestammens Liv og
truer med efterhaanden at forvandle den. Naturens underbare Kraftfylde i at
oprette Tab og overvinde Svækkelser - denne stille og dybe Virken, hvortil vi
20 ellers i al vor Nød knytte vore Forhaabninger, synes at overvældes der, hvor den
skal bekæmpe Brændeviinsumaadeligheden, og faaer ei Tid til at fremme sit
Værk; thi Giften er der idelig og ustandselig. I den Enkeltes Levnet viser dette sig
tydeligt. Hos Drankeren er Brændeviins-Nydelsen Sløvhedens Grund og tillige
dens nærmeste Følge, og saaledes bliver det ved i Gjentagelser, hvis Hyppighed
25 og Vedvaren gennem Aarrækker ei ved nogen anden Udsvævelse er mulig.
Dette Billede af menneskelig Fornedrelse og Elendighed har saa ofte og i saa

skarpe Træk fremstillet sig for Enhver, at det ei behøver at udmales for at blive opfattet i sin Afskyelighed. Men saaledes har den umaadelige Nydelse af
30 Brændeviin viist sig som Drukkenskabens almindelige Form, og derfor har man stillet den under de religiøse og moralske Vrækkelsesmidlers Paavirkning. Vi vide Alle, hvor Lidet derved er bleven udrettet, og det forekommer os kun besynderligt nu, at man ei tidligere har indseet det sande Forhold.

35 Der har været god Tid til at erkjende, at man havde forfeilet Opfatningen af denne Udsvævelses Natur og Væsen. Et Vink herom var givet i det Øieblik, Statsstyrelsen blev nødt til at tage den som en rodfæstet Tilstand i Samfundet, til hvis Standsning der maatte søges usædvanlige Midler; thi for denne Betragtning viser det sig, at Ondet maa have sin Opkomst fra en Grund, der
40 unddrager sig Religionens og Moralens Belysning. Skjønt nu Erfaringen godtgjør, at heller ikke Lovgivningen har kunnet hemme, end sige standse, denne Fordærvelse, maa det dog erkjendes, at den har bidraget til, at Brændeviinsdrikken omsider er bleven opfattet i dens fulde Omfang og Betydning. Lovgivningens Anstrengelser i at forfølge den har blottet dens
45 Kilder og Afløb og fremlagt de sikkre Vidnesbyrd om en Industri og et Forbrug, der hos det medborgerlige Sind maa vække de alvorligste Bekymringer. Fra Drankerens umoralske Liv, fra Betragtningen af hans Dag, der begynder og ender med Sløvhed og Jammer, vender Tanken sig til den rædselsfulde Forestilling om en vedvarende Udsvævelse, der gaaer frem som en Landfarsot,
50 om en Fordærvelsens Magt i Staten, der nager paa alle Samfundsbaand. Man slipper den Enkeltes Elendighed, kun fordi man er ført hen til den rystende Udsigt, der viser os et Folk af Drankere.

Her indtræder Afholdsreformen som det sidste og eneste Middel mod det
55 overordentlige Onde, og saaledes er denne Sag nu opfattet over den halve Verden. Nu har den vilde Amerikaners Ord om Brændevinet fundet Gjenklang hos dem, han anklagede for sin Stammes Ulykke. «De hvide Mænd», sagde han, «bragte os Ildvandet, der har fortæret Vort Folk og fremskyndet dets Undergang.» Og saaledes maa den sprirituøse Drikk betragtes overalt, hvor den
60 har faaet Indpas: den er et Ildvan, der fortærer Folket. Heri ligger Summen af alle de bekjendte og ubekjendte Ulykker, der følge denne Umaadelighed; thi snigende og upaaagtet som Brændevinets Brug kan foregaae i Familiernes Indre, er og for en stor Deel dets Virkning i det hele Folkesamfund.

65 Naar vi klage over Standsningen i Næringsveiene, over Mangelen paa Kraft og

Samhold i saa mange af Folkets store Fællesanliggender, over Armoden, der synes at voxe med de Midler, der skulde hæve den, hvor nær ligger da ei Tanken om Brændevinets Andeel i de nedslaaende Tilstande? Tag denne Drik bort fra
70 alle Samkvem, hvor den forspilder Kraften og Tiden, forsyrrer den sindige Idræt og svækker Tilliden mellem Mand og Mand, tag Fylderiet bort fra den Samfundsklasse, hvori det - for at nævne Alt med eet Ord - er blevet en fast Leveskik, og drag da ei i Tvivl, at Samfundslivet, saaledes befriet fra sin Fordærver, vilde komme til en anden Blomstring, hvori saa mange af
75 Fædrelandsvennens Ønsker og Planer, der nu betragtes som oversprende Forhaabninger, skulde findes virkeligjorte og kronede med Held.

Der kan da neppe gives noget Folkeonde, som i højere Grad end dette paakalder den Tænkendes Opmærksomhed, og ved ingen anden Leilighed kan det være
80 mere magtpaaliggende end her, at gribe et Onde i dets Rod. Man har længe nok forgjæves søgt at standse Brændevinsondet i dets Væxt og Forgreninger; thi ogsaa her har man skjelnet mellem Brug og Misbrug, tænkt at bibeholde den første og hæve den sidste. Men Brændevinets Brug er i sig selv og oprindelig en Misbrug - deri ligger Afholdsreformens Grundtanke, og ved at fastholde og
85 anvende denne har man grebet Ondet i dets Rod.

Brændeviinsdrikken er en slet Vane, som Menneskene have paanødet sig selv, og den saakaldte maadeholdne Nydelse af Spiritus er allerede en overordentlig Udskeielse fra den fornuftige Leveskik, der ellers søger at fjerne alle forstyrrende
90 Tilstande og Indflydelser fra det daglige Liv. Vi see nu med Forundring tilbage paa en Tid, da det mellem Standspersoner var blevet Mode at bruge Aareladning en Gang om Maaneden og at medicinere paa bestemte Dage; men denne urimelige Skik er dog en ringe Ting mod den i alle Samfundsklasser udbredte Sædvane daglig at indtage store Portioner af et destilleret Stof, der
95 hører til de stærkeste, Organismen meest angribende Pirremidler, og som blot ved den gennem Aarhundreder vedvarende Skik er bleven fjernet fra sin oprindelige Bestemmelse, at være en kraftigt virkende Medicin. Det er da just den maadeholdne Brug af Brændevin Afholdsreformen først og egentligst maa bekæmpe, og her er det Punkt, der nu tydeligst frembyder sig for Enhver, som
100 paa nogen Maade træder i Reformens Tjeneste. I Brændevinsondet, som i saa mange andre slette Tilstande, udgaaer Lasten og Fordærvelsen, der afskyes og beklages af Alle, fra Fordommen, der ei blot taales men endog finder Beskyttelse. Det er en Fordom, at Brændevinet, nydt med Maade, er en god og gavnlig Drik, og saa længe denne Anskuelse varer ved, vil det være umuligt at

standse Umaadeligheden.

Er der vel Nogen, der kan bestemme Grændsen for det Begreb, man her vil gjøre gjældende? Hvad Betydning har dog Maadeholdet, hvor man efter de mange
110 Hensyn, som Tilvænnelse, Legemskonstitution, Arbeidsart og Livsstilling angiver, idelig maa flytte Grændsen, indtil den naaer udover den Classe af maadeholdne Brændeviinsdrikkere, for hvem det haarde Arbeide er en Fordampningsproces, der kun hindrer den groveste Beruselse? Men om man endog for et Øieblik tænkte sig al Brændeviinsdrik ordnet efter en vis
115 Maadeholdsregel, hvad Haab havde man da om denne Tilstands Varighed? Det er dog en Bemærkning, hvis Sandhed maa være indlysende, at enhver Dranker er begyndt som en maadeholdende Brændeviinsdrikker.

Brændevinets Historie viser overalt en hurtig Overgang fra den sparsomme
120 Nydelse til udbredt, overvættes Brug; thi dette Forhold er grundet i Drikkens Natur og Væsen, og kan ved intet Middel, der ei gaaer ud paa dens Afskaffelse, forandres. Allerede ved Brændevinets første Optræden i vort Land finde vi Vidnesbyrd om dets hurtige Udbredelse. I Aaret 1531 skrev Høvedsmanden paa Bergenhuus, Eske Bilde, til Frederik den Første et Brev, hvori han lover at sende
125 Kongen Brændeviin «som et Middel mod alle Sygdomme, et Menneske kan have indvortes». Syv og tredive Aar efter blev det i Walkendorfs Reces forbudt at udtappe og sælge Brændeviin under Gudstjenesten og allerede før det følgende Aarhundrede gik tilende var den indenlandske Brændeviinsbrænden i Opkomst. Med lignende Hast er Brændevinets Udbredelse foregaaet i
130 Tydskland. Under Trediveaarskrigen bragtes det med Krigsfolket omkring i Landet, og skjønt man i Begyndelsen førte Klager over at et saa nyttig Lægemiddel misbrugtes til Synd, fandtes dog mod Enden af det syttende Aarhundrede Brændeviin overalt, selv i de Fattiges Hytter. Den spirituøse Driks hildende Magt er ogsaa af en eiendommelig farlig Beskaffenhed. Den indpoder i
135 Legemet en ny Drift, der griber Nerver, Muskler og Kar. Til andre Nydelser finder Mennesket en Tilbøielighed i sin Natur, der dog med det Samme i den sunde Virken angiver et vist Maal for Nydelsen, som foreholder Bevidstheden og Villien Orden i Gjentagelserne; men Brændeviinsdrikken, der viser en kunstig Tilbøielighed, forandrer Naturens sunde Lovmæssighed og paanøder
140 Organismen en sygelig Trang, der ved at tilfredsstilles af sin egen Kilde, altid truer med at voxe, og som sætter Villiekraften Opgaver af en Art, hvortil Menneskets normale Tilstande ei kjende noget Sidestykke. Allesteds, hvor Brændeviin nydes, er Umaadeligheden indledet. Den maadeholdne Nydelse, der

145 allerede er Misbrug, sløver selv den Kraft, der skulde opretholde Grændsen, og
gaaer i tusinde og atter tusinde Tilfælde umærkelig over i en Levemaade, der har
Udsvævelsens Charakter og Følger.

Men naar man fascholder den Betragtning, at den saakaldte maadeholdne
150 Nydelse af Spiritus hviler paa en Fordom, der angaaer dette Stofs hele
Anvendelighed som Drik, da møder man fremdeles mange Tvivlende, skjønt
Spørgsmaalet i vore Dage tilstrækkelig er besvaret. Den Tid ligger endnu for
nær, da man i Tale som i Skrift kunde forudsætte det som almindelig antaget, at
Brændeviin, nydt med Maade, var en god Drik, der endog under visse Arbeider
155 og Haandteringer maatte ansees som et nødvendigt Styrkemiddel. Overalt, hvor
denne Forestilling vedbliver at hindre Afholdssagen, maa man i Reformens
Interesse idelig indskjærpe den sande Opfatning af de spirituøse Drikkes Væsen.
Den Fordom, man her bekæmper, er saa dyb og indgroet, at den endog har
kunnet fjerne den nærliggende Betragtning, at Brændevinet er et nyt Stof, der
160 var ukjendt af Slægter, hvis Liv var mere haardt og anstrængende end de
Nulevendes, og hvis Styrkeprøver vi nu med Studsen beskue. Men antager man,
for at hæve denne Indvending, at vor Tids Mennesker ere svagere til Arbeide og
mindre udholdende i Savn, da staaer man Fare for at maatte regne
Brændeviinsdrikken blandt Aarsagerne til en Svaghed, der dog atter ved
165 Brændeviin skulde kommes til Hjælp. Vi ere vante til at betragte den destillerede
Drik som Menneskets Ledsager til Lands og til Vands, i Hvile og i Arbeide, i
Morskab som i Farer, og med Aarhundreders Hævd har Brændevinet kunnet
standse Spørgsmaalet om sine Adkomster til den Plads, det allerede tidlig har
indtaget.

170 Det vakte derfor en Bevægelse, der kan sammenlignes med den Forundring, en
uventet Opdagelse frembringer, da den nordamerikanske Læge Dr. John Ware
erklærede, at «ingen Indbildning kan være mere ugrundet, ingen Mening mere
fordærvelig falsk end den, der tillægger spirituøse Fluida nogen Evne til at
175 fremme Legemsstyrke eller til at opretholde Organismen under Arbeide og
Anstrengelse.» Men for denne Sætning, der blev et Hovedpunkt i
Afholdssagen, har Reformen selv tilveiebragt det praktiske Beviis. Paa alle Have
færdes nu et stort Antal Sømænd, der forsmæde Brændevinet, og som under den
farefuldeste, mest anstrengende Bedrift, ikke blot have godtgjort Brændevinets
180 Undværlighed, men tillige foranlediget den Indsigt i dets Skadelighed, der nu
indvirker paa Skibsforsikkringens Beregninger. Ved de sidste store
Troppeøvelser i Nordtydskland have nøiagtige Iagttagelser ledet til den samme

Opfatning af Brændevinets sande Virkning under legemlige Anstrængelser, og
185 ingenstedsfra har man Beretning om modsatte Erfaringer. Men er man først
kommen saa vidt i Erkjendelsen af denne Driks Væsen, da har man opgivet
Fordommens egentlige Støttepunkt, og siden man dog, med Kjendskab til det
spirituøse Fluidums brændende og angribende Krafr, i intet Tilfælde kan tage
det som et ligegyldigt Stof, vil man efter de her nævnte og lignende
190 Kjendsgjæringer neppe engang kunne afvise Reformens strengeste Sætning, at
Brændeviin er for Livets normale Tilstand absolut skadeligt og i Sandhed en
Gift.

Staaer nu alt dette ved Magt, hvorledes skal der da dømmes om den
195 maadeholdne Nydelse af Brændeviin? Med hvad Slags Anbefaling ville vi da
overlade denne Drik til de kommende Slægter, og med hvilket Sindelag skulle vi
selv nyde den, naar vi endnu ere i Stand til at lade der være? For tre
Aarhundreder siden havde al Verden Tanken henvendt paa Livselixirer og paa
røde og hvide Tinkture; dengang drømte man om Opdagelsen af en
200 Universalmedicin, der skulde sikkre Mennesket uafbrudt Velbefindende. I den
Tid destillerede man først det Stof, som vi kalde Brændeviin, og som før kaldtes
Livets Vand. Med en underbar Autoritet og med store Løfter gikk det ud blandt
Folkene, for hvem Brændevinets Fristelse da maatte være overordendtlig stor,
medens derimod dets afskrækkende Følger endnu vare ubekjendte, og dog bliver
205 dets tidlige og hurtige Udbredelse som gangbar Drik altid en Mærkelighed i de
menneskelige Sædvaners Historie. Lad kun ei det større Særsyn danne sig for en
kommende Tid, at vi nu fortfare med denne Driks Brug, efterat alle dens
Skuffelser ere indseede og dens ødelæggende Virkninger saa længe og saa dybt
følte.

210 Brændeviinsumaadeligheden udsondrer sig dog nu for vor Betragtning som en
ganske egen Art af menneskelig Forvildelse. Den er den eneste Udsvævelse, hvis
første Grund man kan borttage, uden at nogen Livets Trang eller Fornødenhed
derved bliver krænket, og uden at Noget, der i og for sig er godt, oversees eller
215 trænges til Side. Brændevinet kan ei engang fremtræde uden at berøve den
menneskelige Næring et vigtigt Stof, hvorfor der som Drik ei giver den ringeste
Erstatning; thi Spiritus udvindes kun af de nærende Substantser: Sukkerstof og
Meelstof. For os maa det derfor være en rystende Forestilling, naar vi betænke, at
denne Destillation af Nødtørftens Midler vender tilbage over vort brødfattige
220 Klippelands spredte Befolkning i en Bedøvelsens og Fordærvelsens Strøm af tyve
Millioner Potter Brændeviin.

225 Var der end muligt at standse denne Folkets Ulykke ved noget andet Middel end
det radikale, der ligger i den fuldkomne Afskaffelse af Brændevinets Brug til
Drik, synes der dog indlysende, at den efter de Erkjendelser om dens Væsen, der
nu ere vundne, maatte udelukkes fra enhver forstandigt og alvorligt anlagt
Livsplan; men hvor langt strærkere maa dog ikke dette Krav fremtræde, naar der
230 er indseet, at der ei gives nogen anden Vei end denne, hvorpaa Folket kan hæves
af sin Fornedrelse, og ufødte Slægter frelses fra den Ødelæggelse, der ellers venter
dem. Og Afholdsreformen er ei længer et usikkert Forsøg med tvivlsomme
Frugter. Den har nu mod Brændevinet reist en Opinion, der gennemtrænger
alle Stænder, og aabner for denne Sag en Udsigt, der tilkalder et stedse voxende
Antal af Deeltagende blandt dem, der længe vare ligegyldige eller tvivlende
235 Tilskuere af Reformens Bestræbelser. Kun een Kjendsgjerning skal jeg nævne
her til Vidnesbyrd om Afholdssagens praktiske Styrke og om det Haab, der nu
kan sættes til dens Fremtid. Det er oplyst, at Meget over Halvparten af den
nordamerikanske Unions Befolkning allerede er tiltraadt Reformen og har
afsvoret Brugen af enhver spirituøs Drik.

240 Men om og ethvert Punkt af Reformens Grundsætninger og Virkemaade kunde
betvivles, bliver dog det Faktum, hvorpaa den hviler, uimodsigeligt. Den
Folkenød, der er fremstaaet af Brændeviinsdrik, kan ei skjules eller bortforklares;
dette Elendighedens og Forsmædelsens Billede er opstillet for Enhver. Der er
245 ved saadanne Tilfælde, ar Menneskefølelsen hos den Betragtende kommer til en
Affekt, der griber ind i hans eget Forhold. Saaledes standses selv den uskyldigste
Glædesytring hos Den, der er traadt nær Andres Sorg eller Lidelse, og saaledes
tilskyndes vi overalt ved Stemninger, der komme fra Omgivelserne, til at gjøre
Afkald paa mangel Fordeel eller Nydelse, der iøvrigt kan synes os retmæssig.
250 Men maa da ei Brændeviinselendigheden trindt om os kaste Noget af sin Gru
paa Enhver, der, om ogsaa blot i Maadeholdet, fører den forbandede Drik til
Læberne? Derre uvederkvægelige Bæger, der saa let kunde opgives, indeholder
den Gift, der fortærer Folkets Marv. Brændeviner, der nydes i Velstanden og i
det forfinede Liv, er dog øst af det samme Dyb, der forpester Almuens Boliger,
255 og hvis Strømme endog ledes ind i de Dyrs Aarer, der give os Kjødet og Melken,
saaat der ei er nogen Grændse for den Fordærvsens Stank og Afsmag, som
Brændevinet udbreder. Ingen Tankeforbindelse kan være mere afskrækkende og
modbydelig end den, en Drik Brændeviin indleder. Maatte den kun
gennemtænkes af Enhver, der her endnu vakler mellem Brug og Afkald; han vil
260 da maaskee, alene ved Væmmelsens Magt, bringes til at afsværge en Nydelse,

som engang den offentlige Foragt ganske skal udslette af vore Sæder.

Kilde

265 J. S. Welhaven: Samlede verker. Oslo 1990-1992, bd. 4, s. 113-119.

Emner

Avholdssaken, Innlegg

URI

270 <https://www.virksommeord.no/tale/et-ildvand-der-fortaerer-folket>

275

280

285

290

295